

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ปทุมธานีเป็นเมืองเก่าแก่ดั้งเดิมมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยชาวมอญอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านสามโคก ที่ตั้งอำเภอสามโคกปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2358 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองสามโคก ได้มีพสกนิกรจำนวนมากสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนำดอกบัวหลวงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเมืองใหม่เพื่อให้เป็นสิริมงคลว่า “ปทุมธานี” และต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนการสะกดนามจังหวัดเป็น “ปทุมธานี” ถึงแม้ว่าปทุมธานีจะเป็นเมืองใหม่แต่ทางด้าน วัฒนธรรม ประเพณียังคงอนุรักษ์ของดั้งเดิมไว้แบบผสมผสานวัฒนธรรมกับของคนไทยดั้งเดิม จนมีเอกลักษณ์ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมที่น่าศึกษา

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี ได้มีมอญอพยพ อีกกลุ่มหนึ่งเข้ามาสมทบ กับมอญกลุ่มเดิมที่บ้านสามโคก โดยชาวมอญเหล่านี้ได้ประกอบอาชีพ การปั้นภาชนะดินเผาเครื่องใช้ต่าง ๆ ออกจำหน่ายและส่งไปขายยังบางกอก โดยการล่องเรือไปขายและจอดเทียบท่าขายที่คลองแห่งหนึ่ง คลองแห่งนั้นจึงได้เรียกขานต่อมาว่า “คลองโอง อ่าง” ชาวมอญเหล่านี้ได้ทำเครื่องปั้นดินเผาสืบทอดกันมาและสามารถหาชมได้ที่บริเวณอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

จากข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของจังหวัดปทุมธานี มีการทำภาชนะดินเผาประเภทไม่เคลือบเมื่อกล่าวถึง “ตุ่ม” ทุกคนส่วนใหญ่มักจะนึกถึง “ตุ่มสามโคก” เพราะในอดีตสามโคก เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อมาก ตุ่มสามโคกเป็นตุ่มน้ำดื่มน้ำใช้ ลักษณะเนื้อดินเป็ดินพื้นบ้านประเภทเอเทเทนแวร์เผาแล้วจะมีลักษณะเนื้อดินสีแดงส้มเหมือนสีอิฐหรือสีมันปู เนื้อภาชนะตุ่มค่อนข้างหนา รูปทรงปากโองแคบ คอโองจะติดกับไหล่ มีลายยึดเป็นเส้นคู่ตรงไหล่ กลางป่องกลม รูปทรงเตี้ยป้อม ปากและก้นโอง มีขนาดใกล้เคียงกัน ดังสำนวนที่เรียกว่า “คนอ้วนท้วนสมบูรณ์ว่า “อ้วนเหมือนตุ่มสามโคก” ลักษณะพิเศษของตุ่มสามโคก คือสามารถใส่น้ำไว้ดื่มได้ ซึ่งตุน้ำนี้จะเก็บรักษาความเย็นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเนื้อดินเผาไม่เคลือบ น้ำจึงซึมซับจับเนื้อดินได้เก็บความเย็นไว้ได้เป็นอย่างดีเหมือนกับเก็บไว้ในตู้เย็น

ลักษณะของภาชนะดินเผาของชาวมอญสามโคกมักจะมีน้ำหนักมากชนิดไม่เคลือบ มีหลาขนาดด้วยกัน เช่น ขนาดใหญ่ สำหรับใส่น้ำดื่ม ขนาดกลางถึงขนาดเล็กใช้ใส่ข้าวสาร หรืออาจเป็นที่

ใส่น้ำล้างเท้าตามบ้านเรือน แหล่งทำตุ่มสามโคกนี้ยังเป็นแหล่งทำอิฐดินเผาหรืออิฐมอญที่มีชื่อเสียง รู้จักกันทั่วไปตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบันยังทำสืบทอดกันมา นอกจากนี้ยังมี ภาชนะที่เป็นหม้อข้าวหม้อแกงรูปทรงกลมก้นแบน คอสั้นปากผาย ด้านข้างตกแต่งซูดซี่ด้วยเส้น ใ้ใส่ ข้าวแช่ ใส่น้ำตาลโตนดหรือน้ำดื่ม อ่างดินเผาที่มีรูปทรงปากบานขอบโค้ง ก้นอ่างเล็ก อาจใช้สำหรับใ น้ำเลี้ยงปลาขนาดเล็ก เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี ม.ป.ป.)

ปัจจุบัน “ตุ่มสามโคก” ชาวอำเภอสามโคกยังคงผลิตทั้งแบบดั้งเดิมและพัฒนาลักษณะ พิเศษ โดยจะมีการตกแต่งปากและไหล่ของตุ่มเป็นเกลียวเชือก ลายกลีบบัว ลายเครือเถา ลายนกกร รูปทรงของตุ่มจะสูงขึ้น ความป่องตรงกลางจะน้อยลง แต่จะมีเทคนิคการผลิตที่ดีขึ้นสามารถผลิต ตุ่มขนาดใหญ่ได้ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี ม.ป.ป.) ตุ่มสามโคกของเก่าแบบดั้งเดิมหา ดูได้จากวัดสิงห์ วัดสามโคกและตุ่มสามโคกขนาดใหญ่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครและ ปัจจุบันกลุ่มชุมชนของจังหวัดปทุมธานีได้มีการพัฒนาทำภาชนะดินเผาไปประยุกต์กับวัสดุอื่น ๆ เช่นผ้าไหม ผ้าฝ้าย หรือผ้าพื้นเมืองอื่น ๆ มาตกแต่งห่อหุ้มภาชนะดินเผาให้เกิดความสวยงามเป็น ของใช้สอยและเป็นของที่ระลึกทำรายได้ให้แก่กลุ่มชุมชนกันมากขึ้น (องค์การบริหารส่วนจังหวัด ปทุมธานี ม.ป.ป. 15)

โบราณสถานเตาโอ่งอ่าง ท่านสุนทรภู่ได้ระบุภาชนะเครื่องปั้นดินเผาจากเตาสามโคกที่ ผลิตสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสายจากสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก็คือ “โอ่ง” ตุ่มสาม โคก ตุ่มดินเผา ซึ่งเป็นภาชนะบรรจุที่ใหญ่ที่สุดจากเตาแห่งนี้ และได้ผลิตมาจนถึงรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) “นายโมรา” ทหารแรมมหาดเล็ก ตลกหลวง มีหน้าที่อ่านหนังสือตลกถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลาทรงเครื่อง ใหญ่ได้ตามเสด็จประพาสพระราชวัง บางปะอิน ทางเรือล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ในปี พ.ศ. 2426 ผ่านเมืองสามโคก ได้แตงนิราศไว้ความว่า

“หนึ่งโคกเขตชื้อตั้ง	เมืองปทุม
มอญมากกว่าไทยคุม	พวกพ้อง
ทำอิฐโอ่งอ่างชุม	ตาลดก ดงนา
ยลแต่มอญไม่ตั้ง	จิตเพื่อเสมอมสร”

(องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี ม.ป.ป. 15)

ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าการทำเครื่องปั้นดินเผา ตุ่มสามโคกน้อยลงและหาดูได้ยากขึ้นหรือ อาจจะไม่พบในที่สุดด้วยวิวัฒนาการทางเทคนิคของโอ่งดินเผาชนิดเคลือบผิวหรือภาชนะอย่างอื่น ที่ทดแทนและภาชนะดินเผาที่นำมาประยุกต์ก็อาจจะไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ จึงทำให้ผู้วิจัยให้ ความสนใจพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคกให้มีรูปแบบสมัยใหม่ แต่ยังคงรักษา

ความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเครื่องปั้นดินเผาสามโคกและความเป็นวัฒนธรรมของชาวมอญ ตลอดจนเป็นการสร้างอาชีพและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มูลค่าเพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าจากแนวทางการพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาและบรรจุภัณฑ์สามโคก ในการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ขึ้น ก็จะเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างงานและเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชนตามที่รัฐบาลส่งเสริมและนโยบายของรัฐ ที่มุ่งขจัดปัญหาความยากจนก่อให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็ง และยังเป็นการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” โดยผลงานจากการวิจัยนี้ ชุมชนสามารถนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ ไปสร้างผลิตภัณฑ์ขึ้นเองได้ ตามความสามารถและเทคโนโลยีที่มีอยู่เดิมของชุมชนสามโคก จังหวัดปทุมธานี

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาสามโคก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการออกแบบผลิตภัณฑ์
2. เพื่อพัฒนาและสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี
3. เพื่อออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รูปแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคก จังหวัดปทุมธานี
2. ได้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาและบรรจุภัณฑ์สามโคก ที่ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคที่มีรูปแบบใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น
3. เป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างผลผลิตและเป็นทางเลือกในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์

หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. กลุ่มชุมชนสามโคกและชุมชนใกล้เคียงจังหวัดปทุมธานี
2. หน่วยงานธุรกิจขนาดย่อม SMEs ที่ให้ความสนใจ
3. กรมการพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานี สามารถขยายผลให้กับชุมชนอื่น ๆ
4. ชุมชนอื่น ๆ สามารถแสวงหาองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้

ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคก ประเภทเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน และผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการตกแต่งเช่น กระจก โคมไฟ อ่างบัว นำมาพัฒนารูปแบบและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชิ้นใหม่เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการสร้างรายได้ และก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

2. ออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคก ประเภทเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวันและผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการตกแต่ง กระจก โคมไฟ อ่างบัว

กรอบแนวความคิดของการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการพัฒนาปรับเปลี่ยนผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคก และบรรจุภัณฑ์จังหวัดปทุมธานี

ลักษณะของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาสามโคกตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดแนวทางการพัฒนารูปแบบ การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาและบรรจุภัณฑ์ให้มีคุณภาพตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

นิยามคำศัพท์เฉพาะ

เครื่องปั้นดินเผาสามโคก หมายถึง ตุ่มสามโคกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญบ้านสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยที่รูปแบบของตุ่ม คือมีปากตุ่มและก้นตุ่มมีขนาดเท่ากัน ป่องกลางและเป็นตุ่มที่มีขนาดใหญ่